



Министерство культуры Республики Тыва
Государственное бюджетное негиповое образовательное учреждение РТ
«Республиканская школа-интернат искусств им Р.Д. Кенденбия»

Рассмотрено
на заседании МО ГЦ
Протокол
№ 1 от «31» августа 2023 г.
Рук. МО Чигден
(Чигден Н.Д.)

Согласовано
зам. директора по УВР
общеобразовательного цикла
«1» сентябре 2023 г.
Ш.И.
(Ондар Ш.И.)

Утверждено
приказом директора школы
ГБНОУ РТ «РШИИ
им. Р.Д. Кенденбия» № 1
«1» сентябре 2023 г.



РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
по тувинской литературе 9 класс.

Уровень образования: основное общее образование
Количество часов: 2
Уровень: базовый

Учитель: Тадар-оол Саяна Кулаковна.

Программа по тувинской литературе разработана на основе примерной программы Тувинский фольклор и литература для 5-9 классов для общеобразовательных учреждений.

Составители: **Е. Т. Чамзырын, М. А. Кужугет, Л. Х. Ооржак.** Институт развития национальной школы. Кызыл-2012.

Учебник: **М.А. Кужугет, Л. Х. Ооржак.** Тувинская литература 9 класс. Тувинское книжное издательство. Кызыл: Институт развития национальной школы, 2017.

г. Кызыл
2023-2024 уч. год

Тайылбыр бижик

Тыва чогаал

9 класс

Неделяда 2 шак

Тыва аас чогаалы болгаш литература – Тыва Республиканың школаларында кол эртемнерниң бирээзи. Ук эртемнерни өөредириниң кол сорулгазы – аас чогаалы тыва чоннуң ада-өгбелериниң чүс-чүс чылдарда чогаадып, сайзырадып келген сөстүң уран чүүлү деп билиндирбишаан, чогаалды амыдырал-биле холбап, ханы сайгарып билир; бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, тыва болгаш хөй националдыг Россия чоннарының культуразын, ооң байлаан, найыралын үнелеп билир; чараш мөзү-бүдүштүг, бодунуңүзел-бодалын, хамааты туружун камгалап шыдаар хамааты кижини хевирлээри.

Чечен чогаал-биле харылзаа угаап-боданырының арга-шинээн сайзырадыр, чогаалчының делегейи-биле, ооң чогаал бижиир аян-хөөнү-биле чоок таныжары болур. Чоннуң амыдыралчы байлак дуржулгазындан укталган аас чогаалы, орус болгаш делегейниң классиктиг литературазы, тыва чоннуң эрте-бурунгудан бээр онзагай культуразы кижиниң мөзүлүг аажы-чаңын үнезин хевирлээр, чогаал делегейи-биле харылзааны быжыг тудар. Ук харылзаалар уругларны орус болгаш делегей литературазының шылгараңгай чогаалдары-биле таныштырарыңга, тыва чогаалды кожа-хелбээ чоннарның чогаалдары-биле деңнеп сайгарарыңга, оларның чоок болгаш ылгалдыг талаларын тодарадып билиринге өөредир.

Эге школага чогаал дугайында өөрөнгөн билиглерин кол ниити школага улам сайзырадып, литература – уран сөстүң байлаа деп билиндирбишаан, литература теориясында уран-чечен аргаларны кол ниити өөредилгеге школаның 5-8 класстарыңга ханы өөренир.

9-ку класска тыва чогаалга ажилчын программа Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының Национал школа хөгжүдөр институтунуң 2018 чылда үндүргени Тыва аас чогаалы болгаш литература. Ниити өөредилге черлериниң 5-11 класстарыңга чижек программаның сорулгаларыңга болгаш негелделеринге дүүштүр кылган. Өөредилге номунуң автору, ады, үндүргөн чылы: Ю. Ш. Кюнзегеш, М. А. Күжүгет Тыва чогаал, Кызыл. 2007 ч. Программаның ады: Кужугет М.А., Ооржак Л.Х., Чамзырын Е.Т. Тыва аас чогаалы болгаш литература. Ниити өөредилге черлериниң 5-11 класстарыңга чижек программа. НШХИ, Кызыл. 2018ч.

Программаны тургузарыңга үндесин болган нормативтер болгаш эрге-хоойлу баазазы:

- 2012 чылдың декабрь 29-та үнген 273-ФЗ дугаарлыг «Россия Федерациясында өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлузу (п. 4, 14-кү кезээ);
- 2018 чылдың август 3-те үнген 317-ФЗ дугаарлыг «Россия Федерациясында өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлузунда 11 болгаш 14 кезектеринде өскерилгелер дугайында» Федералдыг хоойлу;
- Тыва Республиканың үндесин хоойлузу (Конституция, 5 кезээ)
«Тыва Республикада дылдар дугайында» хоойлу (декабрь 31, 2003 ч., № 462 ДХ-І, өскерилгелерлиг: апрель 12, 2019 ч.).

9-ку класска төрөөн чогаал эртемин өөредириниң сорулгазы:

1. Уругларның хар-назының аайы-биле дүүштүр тургускан чогаалдарны болгаш чогаал теориязын ханы өөредип, билиндирери.

Сорулганы чедип алырда шиитпирлээр айтырыглар:

1.Өөредиглиг:

- чогаал сөзүглелиниң тургузуун, уран-чеченин, ооң дылының онзагай талаларын, идея- тематиктиг утказын, композициязын ханы сайгартып;
- чогаалдың теориязының эге билиглеринге даянып, чечен чогаалдың аймаан, жанрын, хевирин, ооң бижиттинген төөгүзүн чыып;
- чечен чогаалдың онзагайын уран чүүлдүн өске хевирлери-биле деңнеп, орус болгаш өске-даа чоннарның литературазында тыва чогаалдарның идея-тематиказы-биле хөөннөш уткалыг чогаалдарны деңнеп;
- чогаал сайгарарыңга ажыглаар янзы-бүрү медээ-сүмелерни (Интернет четкизи, словарьлар, библиографтыг справочниктер, энциклопедиялар) ажыглап сайгарарын өөредир.

2.Сайзырадыр:

-уругларның амыдыралче бот-тускайлаң медреселдиг көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга- шинээн;

-аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

3.Кижизидилгелиг:

-сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг;

-кижилерге, төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг;

-хамааты бот-медерели бедик; ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир;

-номчулгага сонuurгалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун амыдыралдың кандыг-даа байдалында камгалап билир кижини кижизидер.

9-ку класска төрөөн чогаал эртемни шингээткениниң түңнелдери

Бот-тускайлаң түңнелдер

–Чогаал эртеми тыва, орус болгаш делегей чоннарының культурлуг өнчүзүнүң чарылбас кезээ дээрзин медереп, ук эртемни өөренири чугула дээрзин билири;

–бодун долгандыр турар ниитилелге шын алдынары;

–өг-бүлезинге, ада-чуртунга ынак, оларның мурнунга харысалгалыг болурун медереп, бот-хуузунуң хамааты туружун тудуп билири;

–аажы-чаңын, амыдыралчы дуржулгазын бот-тускайлаң шын тодарадып, углап, сайзырадып билири;

–харылзажылга үезинде үзел-бодалын тодаргай, шын илередип, өскелерни дыңнап, оларның бодалдары-биле каттыжып азы каттышпайн тура, ниитиниң корум-чурумунга дүүштүр бодун алдынып билири;

–келир үеде амыдыралчы планнарын тургузуп, ону боттандыраынче угланган сорулгаларны тургузуп билири;

–өөренириниң чугулазын база чаа билиглер шингээдирин медерелдии-биле угаап билип турары;

–төрөөн дылынга болгаш чогаалга ынак, аңаа хүндүткелдиг, хумагалыг болуру;

–төрөөн чогаал эртемниге танышкан чогаалдарын сайгарар таварылгада, шингээткен билиглеринге даянып база дылдың чурумалдыг

аргаларын ажыглап, сөс домааның чедингир, чараш болурун чедип алыры;

–бодун долгандыр чараш чүүлдү эскерип билири, сагыш-сеткилиниң байлак чорууру, үлегерлиг аажы-чаңныг болурунга белени;

–тыва, орус болгаш өске-даа чоннарның янзы-бүрү темаларга бижиттинген чогаалдарын номчуурунга бедик сонургалды;

–өске чоннарның культуразынга хүндүткелдиг болуру;

–өөредилге-шинчилел ажылдарынга база харылзажылганың янзы-бүрү ажыл- чорудулгазын күүседиринге чугула медээлерни (словарь, энциклопедия, Интернет болгаш о.ө.) тып, шилип, ажыглап билири;

–сагыш-хөңнү байлак, кээргээчел, энерелдиг сеткилдиг аажы-чаңныг болуру, чараш мөзү- шынарга бодун белеткээри.

Метапредметтиг түңнелдер

Өөреникчилерге чогаал эртемин өске эртемнерниң теория-практиктиг билиглери-биле холбап өөредири, коммуникативтиг(харылзаа тудуп, чугаалажып билиринин), регулятивтиг (бот-угланышкынныг), чаа билиглери угаап шиңгээткениниң түңнелдери.

Өөөредилгениң угаап шиңгээдир бүгү талалыг кылдыныгларының түңнелдери:

–сөзүглелде медээлерниң хевирлерин тодарадып билир, кол теманы, ооң иштинде кирген бичии темаларны шын билип турары;

–чогаалдың аймаан, жанрын тодарадып билири;

–номчулганың янзы-бүрү: өөөредиглиг, көргүзүглүг, таныжылгалыг хевирлерин ажыглап билири;

–янзы-бүрү хевирлерде бердинген сөзүглелдерден (чүгле сөзүглел, иллюстрациялыг сөзүглел, таблица, схема кирген сөзүглелдер) кол болгаш ийи чергениң медээлерин ылгап билири;

–дыңнап бижиир сөзүглелдер-биле ажылдап билири (кыска, шилилгелиг, долу дээш о.ө.);

–бердинген медээни (сөзүглелди) бир хевирден өске хевирже өскерттип, эдип-чазап, чаартып (план, таблица, схема тургузуп) билири;

–номчаан, өөрөнгөн медээни (сөзүглелди) тодаргай, кызыра, шилилгелиг, чогаадыкчы чугаалап билири;

–справочниктер, словарьлар, энциклопедиялар, өөөредилге-шинчилел ажылдары, электроннуг номнар-биле ажылдап билири;

–анализ (өөренип турар чүүлүн сайгарары) болгаш синтез (өөренип турар чүүлүн херек кырында түңнээри) харылзаазын чүүлдештирип билири;

–чылдагаан болгаш түңнел харылзааларны тодарадып билири;

–сайгарылгалыг, даап бодаашкынныг чугааны чорудуп билири.

Предметтиг түңнелдер

–Чогаал эртемин өөренириниң онзагайын, чугулазын меделдиг билип ап чорууру;

–чогаал эртеми чечен сөстүң уран-чечени болгаш чаражы, культурлуг аажы-чаң болгаш мөзү-шынарның көргүзүкчүзү боорун эки билири;

–чечен чогаал уран чүүлдүң тускай хевири бооп чоруурун болгаш уран чүүлдүң шупту хевирлери сырый харылзаалыг дээрзин билири;

–улустуң аас чогаалының аңгы-аңгы хевирлерин тодарадып база оларны авторлуг чогаалдардан ылгап билири;

–улустуң аас чогаалының хевирлери – үлегер домак болгаш чечен сөстөрни ылгап билири;

–кыска тоолдарны боду чогаадып шыдаары;

–эпиктиг чогаалдарда кол болуушкуннарны тодарадып, оларның аразында харылзааларын, чөрүлдээлерниң чылдагааннарын тодарадыры;

–алгыш-йөрээлдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглап билири;

–маадырлыг тоолдарның уран-чечениниң онзагайын тодарадып, тайылбырлап билири;

–тыва литератураның төөгүзүнүң, сайзырап келгениниң үе-чадаларын билири;

–чогаалдың идея-тематиктиг утказын бижиттинген үези-биле холбап, ниитилел амыдыралы болгаш культураның хөгжүлдезин чечен чогаал-биле чергелештир сайгарып билири;

–чечен чогаал сайгарылгазын литература-теориялыг билигге (тема, идея, сюжет, композиция, чогаал аймактарының жанр-хевирлери, ылгавырлыг талалары, дылдың уран чурумалдыг аргалары) даянып, ханы сайгарып билири, чогаалда көдүрген проблеманы тодарадып

билири;

–документалдыг чогаалдарның онзагай талаларын барымдаалап, долу сайгарылгазын кылып билири;

–чогаал сайгарылгазының бүгү аргаларын (бижиттинген төөгүлүг байдалдары, тургузуунуң онзагайы, дылының уран-чечени, тема, идеязы, уран чүүлдүң өске хевирлери-биле холбаалыы, чогаалда чечен үе, чечен девискээр дээш о.ө. талаларын) эки билири;

–чогаал сөзүглелиниң планын, тезизин тургузуп билири, план езугаар аас-биле азы бижимел-биле кыска утказын тургузуп билири;

–литературлуг терминнерни, чогаалдан үзүндүлерни, цитаталарны чогуумчалыг ажыглап билири;

–чогаал сайгарылгазының азы харылзаалыг чугаа үезинде бодалдарын шын, тода илередип, монолог, диалог чугаа тургузуп азы ниити чугаага киржип билири;

–чогаалдарга хамаарыштыр литература-сайгарылгалыг ажылдарны шингээдип, оларны аас-биле харыыларга азы бижимел ажылдарга ажыглап билири;

–чогаалда көдүртүнген чидиг айтырыгларга азы бердинген темага дүүштүр бижимел чогаадыкчы ажылдарны (эдертиг, чогаадыг, эде тургузары, удур чогаадыры дээш о.ө.) шынарлыг (класска азы бажыңга) кылып билири;

–сюжетти улаштыр чогаадып азы эде тургузар дээн чижектиг ажылдарга чогаадыкчы арга-шинээн көргүзүп шыдаары;

–каталог-биле ажылдап, солун-сеткүүл, телевидение, Интернет четкизинден медээлерни ажыглап билири.

–тыва, орус база эвээш санныг чоннарның, делегей литературазындан чогаалдарны назы- харыңга, сонуургалдарыңга дүүштүр сеткил хайнышкынныг хүлээп, сайгарылгалыг номчуп билири, делегей амыдыралынче делгем көрүштүг чогаадыкчы номчукчу болуру.

ТЕМАЛЫГ ПЛАННААШКЫН/КИЧЭЭЛ ПЛАННАШКЫНЫ
ТЫВА ЧОГААЛ 9 класс (68 шаг)

№	Темалары	Шаг саны	Хыналда ажылдар	Практиктиг ажылдар	Ай-хүнү	Ай-хүнү	Өөреникчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлериниң чижек тайылбыры	Электроннуг курлавыры	Хыналданың хевирлери (виды, формы контроля)
1	Чечен чогаалдың сайзыралының оруу	1					<p>Тыва литератураның тыптып, сайзырап келген оруун шиңгээдири. Баштайгы тыва чогаалдар, оларның бижиттинген онзагайларын билири. Ниити медээден чугула бодалдарны ылгап, демдеглек билири. Башкызы, эш-өөрү-биле аас чугаага киржип, айтырыгларга тода харыылап билири. Литератураның сорулгазын билир, тыва литератураның үндезилекчилериниң чечен чогаалдың сайзыраарына салдарлыын билири. Литературлуг терминнер: литературлуг маадыр, омур-хевир, тема, идея болгаш чечен чогаалда көдүртүнген чидиг айтырыглар, тыва литератураның сайзырап келген оруктары дээш о.ө. билиишкиннерниң ужур-утказын билир</p>		
Мөңгө даштың сырыны									
2	Бурунгу бижимел тураскаалдар. «Күлтегин» (Культегинге тураскааткан бичик	2					Орхон-енисей бижиктери төөгү, дыл база чогаал сайзыралының чажыттарын шыгжаан делегей чергелиг үнелиг чүүл дээрзин медереп билири. Бурунгу бижимел тураскаалдар, «Күлтегин» деп чогаалда девискээр, омур-хевирлер дугайында сайгарып билири. Тоожуушкун кезектерин тодарадып билир.		
3	«Күлтегин» деп чогаалда төрөөн						Көжээде бижимелдерни сайгарып өөренириниң эге билиглерин шиңгээдири.		

	черинге ынакшылды, шынчы чорукту көргүскени					Эртебурунгу бижиктерде чечен үе, чечен девискээр онзагайларын тывары		
4	«Означенное суурдан тывылган тураскаалда» Күш-күл-тутуктүң маадырлыг мөзүлериңилерээни.	1				Чечен чогаалды сеткил-хайнышкынныг хүлээп, аянынг номчулганың негелделерин сагып номчууру. Чогаалдың бижиттинген аянының онзагайын, идеялиг утказын сайгарып билири. Чогаалдың очулгазында дылдың чурумалдыг аргаларын тодарадып билири. Сайгарылгалыг чүүлдер-биле ажылдап билир		
5	Ю.Ш.Кюнзегештиң «Көк-Эл» деп балладазының темазы.	1				Баллада жанрының композициязының онзагайын тодарадып билири. Тема, идея болгаш сюжеттиң онзагайын, дылдың чурумалдыг аргаларының ажыглалын илередип билири.Чогаалга план тургузуп, эдерти чугаалаары. Көк-Элдиң овурунун символиктиг оворхевириң тургузары. Бижимел ажылдарның янзы-бүрү хевирлерин күүседир.Тыва улустуң эжелелге удур, хамаарышпас чорук дээш канчаар демисежиң чорааның;		
6	Ю.Ш.Кюнзегештиң «Багырның хылыжы» деп балладазының аянынг номчулгасы					Чогаалдың тема, идеязын то-дарадыр үндезинни илередип билири. Дылдың чурумалдыг аргаларының ажыглалын илередири. Детальдың символиктиг утка илередип турарын тодарадыры. Немелде материалдар-биле ажылдап билир		
7	Ю.Ш.Кюнзегештиң «Багырның хылыжы» деп балладазында бурунгу өгбелерниң чөптүг демисели.	2				Археологтуг казымалдарның чогаалдың төрүттүнеринге уjur-дузазын, демиселдерниң чылдагаанын, мези-хылыштың символиктиг утказын;		
8	А.А.Даржайның «Бурунгуңуң изи-	1				Чогаалдың тема, идеязын тодарадып билири. Чогаалдың адының символиктиг утказын		

	биле» деп шүлүглелинде лириктиг маадырның төөгүге хамаарылгазы.						тодарадыры. Авторнуң туружун тодарадыры. Чогаалдың идеялиг утказын шингээди алырынга үлегер домактарның, чечен сөстөрнүң салдарын билири. Бот хуузунун бодалдарын аас, бижимел логиктиг шын илередир Чогаалдың бижиттингениниң үндезин дөстөрин; лириктиг маадырның төөгүге хамаарылгазын канчаар көргүскенин, кандыг уран аргаларны ажыглаанын;		
9	Иргит И. Б. «Көжээ дажы» деп шүлүктүң идеялиг уjur-утказы.	1					Шүлүктүң идеялиг уjur-утказын, хамааты пафосту тодарадыры. Мөзү-шынар айтырыының философчу утказын тайылбырлаары. Чагыг мотивин илереткениниң онзагайын, чогаалдың дылының онзагайын тодарадып, уjur-утказын сайгарып шыдаары. Авторнуң туружун лириктиг маадырның оурунга даянып илередир. Чогаалдың тема, идеязын үе, девискээр, шимчээшкин дузазы-биле тодарадыры. «Шүлүк-боданыышкын» деп терминни чогаал сөзүглелинге даянып тодарадыры. Тоожукчу маадырның оурун, аажы-чаңын тайылбыр номчулгага илередип билири. Бодунуң бодалын сөзүглелдерге даянып, аас болгаш бижимел илередир		
10	ч\с. Чогаадыг угаап боданыышкын. Мөңгө даштың чажыттарын билип алдым.	1					Үстүндө өөрөнгөн чогаалдарының утказын, амыдыралга уjur-дузазын;		
Таңды, Саян ийи сынның аразынга									
11	С.К.Токаның «Каргыга чорааным» деп очеригиниң номчулгазы	3					Тыва литературада очерк жанрын сайзырадырынга чогаалчының салдарын тодарадып билири. Чогаалдың кол болгаш иштики темаларын тодарадып билири.		

							Тоожукчу маадырның омур-хевиринге үнелел бээри, тодаргай үени чогаалда чураанының онзагайын илередири. Дылдың чурумалдыг аргаларының онзагайын тодарадыры. Бижимел ажилдарны күүседип билири.		
12	С.К.Токаның «Каргыга чорааным» деп очеригинде арат чоннуң мурнунда тургустунган чугула айтырыглар.						Чогаалчының очерк жанрын сайзырадырынга киирген үлүг-хуузун; тус очерктиң тыва чечен чугааның төрүттүнеринге киирген салдарын; чаа амыдыралды суртаалдаан болуушкуннарны көргүскенин; арат чоннун мурнунда кандыг чугула айтырыглар тургустунганын; Пейзаж, портрет чурумалдарын канчаар ажыглаанын тайылбырлар билир.		
13	ч\т. Очерк дугайында билиг						Тыва литературада очерк жанрының сайзыралының төөгүзүн билири. Очерктиң хевирлерин тодарадып шыдаары		
14	С.А.Сарыг-оолдун «Саны-Мөге» деп шүлүглелинде шаандагы үе. («Човалаңның дөвүнчүү»)	4					Тема, идеязын тодарадыры. Чогаал болгаш Тыва төөгүзүнүн харылзаалыын тодарадып билири. Авторнуң чогаалды бижээнинин аянын, дылдың чурумалдыг онзагайын илередири. Чогаалда чечен девискээр, чечен үени бадыткалдыг илередири. Шүлүглелдин маадырларының омур-хевиринге үнелелди бээри, прототип деп билиишкинге дүүштүр чергелештир сайгарып билири. Эгелерге план тургузары. Тыва литературада шүлүглелдин онзагай салдарлыын илередири. Бижимел ажилдарның янзы-бүрү хевирлерин күүседиди. Аянныг номчулганың күүселдез Шүлүглелдин бирги кезээнде шаандагы Тывага Саны-Мөгениң амыдыралы кандыг турганын; эгени чүге «Човалаңның		

							дөвүнчүү» деп адаанын билир.Тыва чоннун эрткен оруун, Саны-Мөгениң портредин дамчыдып шыдаар.		
15	Шүлүглелдин «Чолдуң бедик чадазы» деп кезээнде чаагай амыдыралды көргүскени чүг Шулуглел дугайында билиг.						Саны-Мөгениң амыдыралында кандыг өскерилгелер болганын; эгени чүгө «Чолдуң бедик чадазы» деп адаанын билир. Саны-Мөгениң прототивиниң дугайында делгереди тайылбырлап, ажыглаан уран аргаларны тодарадып билир. Тыва литературада шүлүглелдин онзагай салдарлыын илередири. Бижимел ажылдарның янзы-бүрү хевирлерин күүседери.		
16	С.А.Сарыг-оолдуң «Саны-Мөге» деп шүлүглелиниң тема, идеязы.						Кол маадырның амыдыралчы туружунун быжбын; ооң прототивин; шүлүглелдин кижизидикчи ужур-дуказын;		
17	ч/с. Чогаадыг угаап боданышкын. <i>Аас-кежиктиг амыдыралды кым тургузуп бээрил?</i>						Шүлүглелдин тема, идеязын тодарадып; чогаалда чечен үе болгаш девискээрни канчаар көргүскенин тайылбырлап билир. Кандыг амыдыралды аас-кежиктиг дээрин; чаагай амыдыралды тургузуп алырынга чоок кижилериниң салдарын, ужур-дуказын, амыдыралда кижиниң туруштуг болурун; Чогаалдардан чижектерге болгаш амыдыралчы дуржулгазынга даянып, бодалын тода илередип билир.		
18	М.Ы.Идам-Сүрүңнүң «Союспаң» деп балладазында кол маадырның омур-хевир.	2					М. Ы. Идам-Сүрүңнүң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы-биле таныжылга. Балладаның бижиттинген үезин, аас чогаалы-биле холбаалыын тодарадып билири. Портрет, пейзажтың тема болгаш идея илередиринге салдарлыын тодарадыры. Лиро-эпиктиг чогаалдарга хамааржыр чогаал жанрларын		

19	ч/г. Баллада дугайында билиг.					<p>катаптаары, балладаның тургузуунуң, ужур-утказының онзагайын илередири. Литературлуг терминнер болгаш билиишкиннерни билир, сайгарылгага чогумчалыг, билдилиг ажыглап билир</p> <p>Тыва литературада баштайгы балладада чөптүг эвес чоруктарга удур чааскаан туржуп үнген Союспаңның мерген угаанныын, күштүүн, чоргаарын канчаар көргүскенин; аңгы демиселин чураанын билир.</p> <p>Балладаның аас чогаал болгаш амыдыралчы үндезиннерин шинчилеп, өөредиглиг болгаш кижизидикчи ужур-дузазын тодарадып билир.</p> <p>Жанрның тодарадылгазын, тывылган төөгүзүн, хевир-тургузуун, утка-шынарын, чижектерин; Амгы үеде тыва литературада баллада жанрының сайзырап турарын тайылбырлап, бадыткап билир.</p>		
20	С.Б.Пюрбюнуң «Чечек» деп шүлүглелдин бижиттинген төөгүзү.	5				<p>Шүлүглелдин киирилде кезээниң ужур-утказын тайылбырлап билири. Тема, идеяның болгаш композициязының онзагайын тодарадып билири. «Онегин строфазы» деп билиишкинниң база шүлүглелде чаңчылчаан тыва шүлүк тургузуундан ылгалдыын тодарадыры. Композиция тургузуунда портрет болгаш пейзаж салдарын илередири. Дылдың чурумалдыг онзагайының омур-хевирлер чуруурунга, идеялиг утка илередиринге салдарлыын тодарадыры. Шүлүглелдин тыва литературада туружун тодарадыры. Критиктиг литература-биле ажылдап билири. Орус болгаш тыва литератураны деңгей сайгарып билири</p>		
21	Шүлүглелдин чамдык					Кол-кол маадырларын, оларның тус-тузунда		

	эгелеринин номчулгалыг сайгарылгазы.					мөзүлүг, мөзү чок талаларын, болуушкуннарның кайда, кайы үеде болуп турарын; кандыг уран-чечен аргаларны, улустуң ырларын, үлегер домактарны, «онегин строфазын» ажыглаанын, пейзаж болгаш портретти чүгө ажыглаанын; Чогаалдың филологтуг сайгарылгазын кылып билир.		
22	Шүлүглелдин кол-кол маадырларының омур-хевирлери, дылының уран-чечени.					1.Шүлүглелдин маадырының онзагай тааларын, бодунуң үезинге төлептиин, бурунгаар көрүштүүн; 2.Үениң аайы-биле кижичаа көрүштүг, сорулгаларлыг, быжыг туруштуг болурун тайылбырлап билир. Лирика-эпиктиг чогаалдар дугайында өөренигин каттаптары. Ук жанрның чогаалдарының онзагайын тодарадыры. Литературлуг терминнер ажыглап, чогаалды сайгарары (литературлуг маадыр, омур-хевир, тема, идея, лирика-эпиктиг чогаалдар, баллада, шүлүглел, шүлүктүү роман)		
23	ч/с. Чогаадыг угаап боданышкын. <i>Чечек – бодунуң үезиниң төлептиг маадыры.</i>							
24	Шүлүк чогаалының лирика-эпиктиг хевириниң дугайында билиг							
25	С.Б.Пюрбюнуң «Кара-Суг» деп шүлүүнде төрөөн черинге ынакшылын илереткени.	1				С.Б. Пюрбюнуң хамааты лирикасын өөренири. Шүлүктүү философиячү ужурутказын тодарадыры. Бойдус чурумалы болгаш кижиниң амыдыралын чергелештир, аразында харылзаалынын тодар-гайлап, сайгарып өөренири. Лирика-эпиктиг маадырның сагыш-сеткил илерээшкенинге даянып, авторнуң туружун тодарадып билири. Чогаалда бижик дем-дектериниң идея тодарадырынга салдарын сайгарып билири. Чогаалдың дылының чурумалдыг онзагайын сайгарып билири		

26	С.Б.Пюрбюнуң «Хайыракан» деп шүлүүнде төрөөн черинге ынакшылын илереткени.	1				Авторнуң хамааты лириказының патриотчу хөөнүүн; төрөөн черинге ынакшылын канчаар илереткенин; Ава биле Төрөөн черин чергелештир алгаанын; Шүлүктүң тема, идеязын тодардып, бадыткап, сайгарылгазын кылып шыдаар.		
27	З.А.Намзырайның «Аяк хээлиг Тыва чуртум» деп шүлүүнде төрөөн чурт темазы.	1				З.Намзырайның чогаадыкчы догчу-намдары-биле таныжылга. Чогаалдың адының символиктиг утказын тодарадып билири. Чогаалды сайгарып билири. Бижик демдектериниң идеялиг салдарлыын тодарадыры. Чогаалды аянынг ырлап күүседир Чогаалчының төрөөн чер темазына бижиттинген шүлүктериниң утка-хөөнүн; ук шүлүкте Тыва черинге бүзүрелин, оон ыдыктарын мөңгөжиткенин билир. Чогаалдың утка, тургузуг, уран-чечен талазы-биле сайгарылгазын кылып билир.		
28	к\д Туң-оол О. К. «Тоолзуг оранда	1				О. К. Туң-оолдуң чогаадыкчы ажил-херээ-биле таныжылга. Чогаалдың адының идеялиг утказы болгаш тоожукчу маадырның овурун сайгарып билири. Чогаалга хамаарыштыр айтырыглар салып билир		
29	Н.Ш.Кууларның «Аңнаашкын соонда болчаг» деп чугаазында төөгү темазы.	2				Чогаалдың тема, идеязын үе, девискээр байдалдарын тодарадыр.Медерелдиг, аянынг номчууру, дылдың чурумалдыг аргаларын илередири, оларның чогаалга салдарын тодарадып билири. Чечен чугааның сюжеттиг шугумунга план тургузары, кижизидикчи ужур-утказын тодарадыры. Төөгү болгаш күрүне айтырыы деп билиишкиннерни бердинген айтырыгларга дүүштүр сайгарары. Төөгүде эрте-бурунгу түрктөр аразында		

						эвилелчи болгаш чөрүлдээлиг хамаарылгаларның үнүп кээр чылдагааннарын өөренир. Урандай болгаш Аялзының омур-хевирлеринге даянып, хүлээлге (күрүне чергелиг) болгаш сагыш-сеткил (амы-хуунуң) чөрүлдээзи деп билиишкиннерни сайгарары. Боттуг чүүлдерниң (детальдар) омур-хевирлер чуруурунга салдарлыын тодарадыр. Чечен чугаада бурунгу түрк аймактар аразында эвилелчи болгаш чөрүлдээлиг харылзааларны чырытканы, күрүне эрге-ажыы биле кижиниң хуу амыдыралының аразында чөрүшкөктерни; Чогаалдың төөгүгө хамаарылгалыын тайылбырлап билир.		
30	Чечен чугаада Урандай биле Аялзының аразында ынакшылын көргүскени.					Чогаалда ынакшыл Урандай биле Аялзының аразында ынакшылын канчаар көргүскенин; чогаалдың өске-даа омур-хевирлерин;. Чогаалдың тема, идеязын, уран-чеченин, кижизидикчи уjur-утказын тайылбырлап билир.		
31	В.Ш.Көк-оолдуң чогаадыкчы ажил-чорудулгазы болгаш «Хайыраан бот» деп шииниң тыва литературада туружу.	5				Драматург В. Ш. Көк-оолдуң чогаадыкчы ажил-херээ-биле таныжылга. Тыва литератураның сайзыралының төөгүзүндө шииниң быжыг туружун база тема болгаш идея, сюжет болгаш композициязын тодарадыры. Чөрүлдээниң чидиг талалары болгаш маадырларның омур-хевири, сюжет шугумунда тода илереттингенин өөренири. Чуртталганың үнези, ынакшыл, мөзү-шынар айтырыгларын херек кырында амыдырал-биле холбаштырып сайгарары. Бижимел ажилдарның янзы-бүрү хевирлерин күүседире. Чогаалдың трагедия жанрынга		

						хамаарышкан литературлуг тер-миннер-биле ажылдаары: трагедия, чидиг чөрүлдээ, эрте-бурунгу Греция дээш о.ө. «Хайыраан бот» деп шии дугайында сайгарылгалыг чүүлдер-биле ажылдап билири		
32	Шииде шаандагы Тывага херээжен кижиниң салым-чолун көргүскени.					Караның амыдыралын дамчыштыр шаандагы үени болгаш тыва херээжен улустуң салым-чолун, Караның чырыткылыг күзели болгаш аңаа ол үениң езу-чурумунун удурун канчаар көргүскенин;Тываның шаандагы үезин өске чогаалдарда көргүскени-биле деңнеп, бадыткап шыдаар.		
33	Шииниң кол-кол маадырлары, тема, идеязы.					Караның амыдыралга ынаан, тура-соруктуун, ынакшылга бердингенин, дидимин; ие кижиниң омур-хевирин, шаандагы езу-чурумну көргүзеринге ажыглаан омур-хевирлерниң умур-дузазын; Чогаалдың дылының улусчузун бадыткап, тема, идеязын тодарадып билир.		
34	ч\с. Чогаадыг угаап боданыышкын.					. «В.Ш.Көк-оолдун «Хайыраан бот» деп шиизинде Караның омур-хевирин», «В.Ш.Көк-оолдун «Хайыраан бот» деп шиизинде социал чөрүлдээлерни көргүскени»деп темаларның болгаш шииниң ханы утказын, Караның мөзү-бүдүжүн, шиитпирлиин, социал айтырыгларны канчаар көдүргенин; 2.Чогаалга даянып тус айтырыгларны чедимчелиг ажыдып; бижимел чугааның нормаларын күүседип шыдаар		
35	ч\т. Трагедия – шии чогаалының хевирин.					Шии чогаалының трагедия хевириниң тывылганының кыска төөгүзүн, хөгжүлдезин, чижектерин; Шии чогаалының өске хевирлеринден ылгап билир		

36	В. Шекспирниң «Ромео биле Джульетта» деп чогаалының тема болгаш идеязы	1				Чогаалдың тема болгаш идеязын илередири. Шекспирниң чогаалдарының тыва дылда очулгазының дугайында өөренири. Очулга ажылынга дүүштүр ханы билдилик болурун илередири. С. Б. Пюрбюнүң очулгаларының («онегин строфазы») дээштиин тодарадыры		
Дайын дээрге дарызыг чыт								
37	С.Пюрбюнүң «Тулчуушкунче» деп шүлүүнде дайын чылдарында чоннуң патриотчу хөөнү.	1				Шүлүктүң тема болгаш идеязын тодарадыры. Лириктиг маадырның оуру-биле бүгү чоннуң сеткил-хайнышкынныг оуру-хевирин тодарадыры. Амыдыралда боттуг барымдааларга даянып, чогаалда болуушкуннарны болгаш мааадырларның оуру-хевирин чергелештир сайгарары. Лириктиг маадырның, чоннуң оуру-хевириниң патриотчу хөөнүн канчаар көргүскенин; ырының Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында чоннуң хей-аьдын көдүрүп турганын;		
38	С. Б. Пюрбюнүң «Кызыл кош» деп балладазының идея-тематиктиг утказы.	1				Балладаның бижиттинген төөгүзү, тема болгаш идея, тоожукчу маадырның мурнундан хамааты туружу бедик чырыттырган чоннуң ниити оуру-хевирин көргүскенин тодарадыры. Тыва чоннуң Кызыл Армияга дузазын база төөгүлүг үени чураанының онзагайын тодарадып сайгарары. Чогаалдың композициязын илередири. Шээжи-биле аянныг номчулганы күүседир Интернационалчы найбыралдың үнезин медеп, чонунуң төөгүзүн шинчилеп, сонургап билер.		
39	С.А.Сарыг-оолдуң «Белек» деп тоожузуңда кол-кол	4				Тыва литератураның төөгүзүндө тоожунуң туружун тодарадыры. Чогаалдың бижиттинген төөгүзү, чоннуң ниити бедик		

	маадырлар.					көдүрлүүшкүннүг база байдалдарга дүүштүр омур-хевирин көргүскениниң онзагайын тодарадыры. Дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглааны тема, идея, сюжет болгаш композициязын сайгарарынга дээштиин тайылбырлап билир Илдирмаа болгаш өске-даа маадырларны, оларның ажил-херээн, аразында харылзааларын канчаар чуруп көргүскенин; Чогаалдың утказын дамчыдып шыдаар, Тожу диалектизин чедимчелиг ажыглаанын бадыткап билир.		
40	С.А.Сарыг-оолдуң «Белек» деп тоожузунда чечен үе болгаш девискээр.					Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тыва чоннуң Кызыл Шеригте канчаар материалдыг дузаламчыны чедирип турганын; чоннуң күш-ажылчы маадырлыг чоруктарын көргүскенин; Чогаалдың утказын делгереди дамчыдып, шыдаар; чечен үе болгаш девискээрни тодарадып билир.		
41	Тоожунуң тема, идеязы, уран-чечен дылы.					Тоожунуң дылында аңчы, шахтер ажил-чорудулганы, найыралды чиге илередирде ажыглаан чогаалдың уран-чечен дылының байлаан; Чогаалдың тема, идеязын тодарадып, тоожунуң өөредиглиг болгаш кижизидикчи утка-шынарын үнелеп билир.		
42	Ч.с Чогаадыг							
43	О.К.Саган-оолдуң «Арат чоннуң мурнундан» деп очеригинде төөгүлүг чечен үе.	2				Тыва литературада очерк жанрының сайзыраарынга О.К. Саган-оолдуң киирген салдарын тодарадыры. Чогаалдың идеялиг угланышкынын болгаш темазын илередири. Тоожукчу маадырның омурун тода ажыдып билири. Чогаалда социал-төөгү болгаш мөзү-шынар айтырыгларын көдүргенин бодунуу-биле билип турарын тайылбырлап шыдаары		

						Чогаалдың тыва литературага очерк жанрының быжыгып келгенин бадыткаанын; төөгүлүг үени канчаар көргүскенин; тоожукчу маадырның омур-хевиринин чогаалда туружун болгаш умур-дузазын; Чогаалдың уран-чеченин бадыткап, чогаалдың тема, идеясын тодарадып; «Тува – фронту!» деп ном-биле шүүштүрүп шинчилеп; ол үеде Кызыл Шеригге материалдыг болгаш моральдыг дузаның умур-дузазын, тыва чоннуң амыдыралынга салдарын тайылбырлап шыдаар.			
44	ч/с. Чогаадыг угаап боданышкын. Тайбың амыдыралдың үндезиннери.					Ада-чурттуң Улуг дайынының амыдыралга кандыг салдарлыг болганын, амгы үеде делегейде болуп турар дайыннарның чылдагааннарын; тайбың амыдыралды канчаар тургузарын; Чоннар аразынга найыралды суртаалдап, кижилерге хумагалыг бооп шыдаар, ук темага бодалын тода илередир.			
45	Щипачёв С.П. «Тыва өңнүктөрүмге»	1				Тыва литератураның сайзыралынга С. П. Щипачёвтуң кириген үлүүн тодарадыры. Очулгалары-биле таныжары. Совет болгаш тыва чогаалчыларның эп-найыралдыг ажил-чорудулгазының дугайында шүлүктөрдө илереттингенин тодарадып билири. Найырал темазынга бижимел ажилдарны күүседир			
Тос-ла чүзүн малымайн									
46	В.Л.Эренчинниң «Дөнен-Шилгим» деп шүлүүнде тыва кижиниң аътка хамаарылгазын	1				Көшкүн чоннарның ёзу-чаңчылдарында аътка хамаарылганы илереткенин тодарадыры. Чогаалдың идеялиг угланышкынын болгаш темазын илередири. Шүлүкчүнүң чогаадыкчы ажил-херээ-биле таныжылга. Чогаалдың дылының чурумалдыг онзагай-ларын			

						илередири Авторнуң чогаадыкчы намдарын; тыва кижиниң аьдынга эстетиктиг хамаарылгазын канчаар көргүскенин; аьттың омур-хевирин уран-чечен чураанын; лириктиг маадырның аьдынга хамаарылгазын;.Аьтка хамаарыштыр сагыш-сеткилин илереткен тыва шүлүк чогаалында онзагай чогаал дээрзин бадыткап шыдаар.ь		
47	В.Л.Эренчинниң «Кадарчы уруг» деп шүлүү - ынакшыл лириказының эгези.	1				Чогаалдың идея болгаш темазын илередири. Тыва шүлүк чогаалының сайзыралында ынакшыл темазына бижиттинген баштайгы чогаал-биле таныжары. Чогаалдың идеялиг утказын илередиринге деталь, диалогтарның салдарын сайгарып билир.Ук чогаалдың тыва шүлүк чогаалында ынакшыл лириказының эгезин салганын; кадарчы уругнуң омур-хевирин канчаар көргүскенин;Кадарчы уругнуң портредин чуруурунга детальдарны, диалогту чедимчелиг ажыглаанын, чогаалдың уран-чеченин, умур-дузазын тайылбырлап билир.		
48	Е.Т.Танованың «Кара-Бай» деп тоожузундан үзүндүнүн аяныг номчулгазы					Чогаадыкчы ажил-херээ-биле таныжылга. Тоожунуң идеялиг угланышыкынын болгаш темазын илередири. Чогаалда чечен үе, чечен болуушкунну илередип, үениң идеологтуг угланышыкынын сөзүглел болгаш амыдырал-биле холбап тайылбырлап шыдаары. Кол маадырның омуру болгаш ооң прототивиниң дугайында сайгарып билири. Чогаалда социал-төөгү, өг-бүле, хуу амыдырал болгаш ниитилел амыдыралын көдүргөн		
49	Е.Т.Танованың «Кара-Бай» деп тоожузундан үзүндүлерде кол маадырның омуру болгаш ооң прототиви	4						
50	Е.Т.Танованың «Кара-							

	Бай» деп тоожузунда көдүргөн кол айтырыглар.						айтырыгларны бодунуу-биле билгенинге даянып тайылбырлаары. Дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглаанының онзагай дээштиин тайылбырлап билири		
51	Е.Т.Танованың «Кара-Бай» деп тоожузундан үзүндүлеринде дылдың чурумалдыг аргалары Ч.с Чогаадыг						Чогаалдың идея-тематиктиг утказын; тоожуда чечен үени канчаар чураанын; кол маадырның омур-хевирин, прототивин; Чогаалда өг-бүлө, амы-хуунуң айтырыгларынга чергелештир ниитилел айтырыгларын уран-чечен чураанын тайылбырлап билир.		
52	В.С.Серен-оолдун «Өгже чалалга» деп шүлүүнде өгге ынакшыл, хүндүткелди илереткени. Ч.с. Чогаадыг угаап боданыышкын. Өг – көшкүн чоннарның чурттаар оран-савазы.	1					Шүлүктүң тема болгаш идеязын тодарадыры. Тыва чоннуң эрте-бурунгудан бээр оран-савазынга – өгге хүндүткел ёзузун илереткенин өөренири. «Өг», «октаргай» деп билиишкиннерниң философчу утказын тодарадып билири. Шүлүк чогаалының долу сайгарылгазын күүседир Лириктиг маадырның өгге мөгейин; өг болгаш өртемчей деп билиишкиннерниң харылзаазын философчу чураанын; Чогаалдың тема, идеязын, уран-чеченин тодарадып, тургузуунуң онзагайын тайылбырлап билир.		
Аспас дизе, хая көрүн									
53	А.А.Даржайның «Оңгар» деп тоожузунда репрессия темазын чырытканы.						Чогаалдың символиктиг адының утказын тодарадып билири. Чогаалда социал-төөгү, мөзү-шынар айтырыгларының көдүртүнгенин сөзүглелге даянып тайылбырлаары. Чогаалда «оңгар» чурумалын маадырның иштики сагыш-сеткил илередириниң чепсээ дээрзин тайылбырлаары. Литературлуг терминнер ажыглап, чогаал сөзүглелинге даянып, «кижи», «өг-бүлө» болгаш «ниитилел» деп		
54	А.А.Даржайның «Оңгар» деп тоожузунда омур-хевирлерни уран-чечен чурааны.	3							

55	<p>Ч.с Угаап боданыышкын</p>					<p>билишкиннерни сайгарып, тайылбырлап билири. Тоожуда омур-хевирлерни дамчыштыр репрессия чылдарында чоннун амыдыралын тода көргүскенин; Боражык деп кымыл, оңгарның омур-хевирин дамчыштыр кол маадырның психологтуг байдалын чедимчелиг чураанын билир. Кол-кол маадырларга хамаарыштыр түңнелдерни кылыр. Тоожунун идея-тематиктиг утказын; ында репрессия темазын канчаар чырытканын; ниитилел, өг-бүле, кижилернин хууда харылзааларын чергелештир көргүскенин билир. Чогаалдың кол утказын тодарадып, репрессия чылдарының кижилеринин амы-хууда амыдыралынга арттырган салдарын тайылбырлап билир.</p>		
56	<p>А.А.Даржайның «Он рубль» деп чечен чугаазында ада-ие болгаш ажы-төл аразында харылзаазын илереткени.</p>	2				<p>Чечен чугааның тема болгаш идеязын тодарадыры. «Адалар болгаш уруглар» темазын чогаал база херек кырында амыдырал-биле холбап, улуглар болгаш уруглар темазын сайгарып билири. Кырган-ава Сериңнің ооң оглу Мөңгүн-оолдун аразында хамаарылгазында чидиг айтырыгны көдүргенин, аваның сагыш-сеткилинин иштики байдалын (психологтуг) монолог дузазы-биле илереткенин сайгарып билири. Детальдарның (боттуг чүүлдернин), албан бижиктеринин идеялиг утка-хөөнүн илередиринге чечен чугааның салдарлыын тодарадып билири. Дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглаанының онзагай дээштиин тайылбырлап билири. Сериң кадайның болгаш оглу Мөңгүн-оолдун омур-хевирин дамчыштыр чүнү илереткенин; аваның</p>		
57	<p>А.А.Даржайның «Он рубль» деп чечен чугаазында Дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглааны</p>					<p>Чечен чугааның тема болгаш идеязын тодарадыры. «Адалар болгаш уруглар» темазын чогаал база херек кырында амыдырал-биле холбап, улуглар болгаш уруглар темазын сайгарып билири. Кырган-ава Сериңнің ооң оглу Мөңгүн-оолдун аразында хамаарылгазында чидиг айтырыгны көдүргенин, аваның сагыш-сеткилинин иштики байдалын (психологтуг) монолог дузазы-биле илереткенин сайгарып билири. Детальдарның (боттуг чүүлдернин), албан бижиктеринин идеялиг утка-хөөнүн илередиринге чечен чугааның салдарлыын тодарадып билири. Дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглаанының онзагай дээштиин тайылбырлап билири. Сериң кадайның болгаш оглу Мөңгүн-оолдун омур-хевирин дамчыштыр чүнү илереткенин; аваның</p>		

58	<p>Ф.Ш.Сеглеңмейниң «Тын дээш демисел» деп тоожузунда көдүрген чугула айтырыглар.</p>	3				<p>иштики сагыш-сеткилин, психологтуг байдалын канчаар илереткенин; Чогаалдың идея-тематиктиг утказын; омур-хевирлер чуруурунга ажыглаан уран-чечен детальдарның, албан-херек бижиктериниң кииргениниң умур-дузанын тайылбырлап билир.</p> <p>Ф. Ш. Сеглеңмейниң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын өөренири. Чогаалдың идеялиг утка-хөөнүн болгаш тематиказын илередип билири. Социал-төөгү болгаш чүдүлгө айтырыгларын сөзүглелге болгаш херек кырында амыдыралда байдалдарга даянып, тодаргай үелерде идеологтуг угланышкынарбиле холбаштыр сайгарып билири. Маадырларга ниити болгаш бот-тускайлаң үнелелди берип билири. Бедик билиг чедип алыр күзелдиг, берге орук эрткен тыва ламаларның болгаш хуурактарның омур-хевирин сайгарып билири. Чогаалдың тургузуунун, дылының онзагайын тодаргайлап билири.</p> <p>Ук тоожузунда төрө херээнге, шажынга, эртем-билигге хамаарыштыр көдүрген чугула айтырыгларны билир. Тоожуда көдүрген айтырыгларның чугулазын медресеп, сайгарып билир</p>		
59	<p>Тоожуда Монгуш Буян-Бадыргының омур-хевир.</p>					<p>Чогаалда тыва чоннуң төөгүлүг кижилериниң бирээзи Монгуш Буян-Бадыргы ноянның дугайында бижээнин;</p> <p>Монгуш Буян-Бадыргы дугайында бижээн чогаалдарның болгаш төөгү материалдарының шинчилелдерин кылып, чонунуң төөгүзүн эки билип, түңнелдерни</p>		

						үндүрүп шыдаар.		
60	Ф.Ш.Сегленмейниң «Тын дээш демисел» деп тоожузунда эртем-билигже чүткүл дугайында көргүскени.					Тыва хуурактарның, лама башкыларның омур-хевирлеринге даянып, эртем-билигже чүткүлдү, ону чедип алырының белен эвес оруктарын канчаар көргүскенин; Чогаалдың амгы амыдырал-биле харылзаазын тайылбырлап билир. ч/с. Чогаадыг даап бодаашкынны бижиир. Репрессия чылдары турбаан болза... Тывага репрессия чылдарының дугайында чырыткан чогаалдарны, авторларны, ол чылдарның чоннуң амыдыралынга салдарын; Даап бодаашкынныг сайгарылганы кылып билир.		
61	М.К.Өлчей-оолдуң шүлүктеринде философчу көрүш.					Шүлүктүң тема болгаш идеязын тодарадыры. Чогаалдың аас чогаалы-биле холбаазын илередип билири, шүлүк чогаалының үштээн тывызык-шүлүктер деп хевири-биле ажылдап билири. Шүлүктү сайгарып билири. Дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглаанының онзагай дээштиин тайылбырлап билири		
62	М.К.Өлчей-оолдуң шүлүктериниң уран номчулгазы	2				Авторнуң тыва шүлүк чогаалынга киирген үлүг-хуузун; ооң хамааты лириказының күштүг талаларын; «Үш чүве кара», «Үш чүве дошкун», «Үш чүве дудуу» деп шүлүктеринде улустуң аас чогаалындан ужукталган философчу уткаларны мерген илереткенин; Шүлүктерниң тургузуун, дылының уран-чеченин, тыва улустуң триада тывызыктарының үлегерлерин ажыглаанын бадыткап, кижизидикчи утказын тайылбырлап шыдаар, шээжи-биле аянныг номчуп билир.		
63	Распутин В.Г. «Дириг»	1				Шүлүктүң тема болгаш идеязын тодарадыры.		

64	чорааш черле утпа Э.Б.Мижитгийн «Сүбедей» деп шүлүглелиний аянныг номчулгазы	4					Шериг хүлээлгезиний дугайында чугаага бодалын илередип, киржип билир Шүлүглелде тема, идеяны тодаргайлап, чечен үеийн онзагайын тайылбырлап билири. Чогаалдың композиция тургузуунда онзагай талаларны: Сүбедейний кыйгызын, Черний харыызын, Сүбедей болгаш Чингис-Хаанның диалогун, харыы-кыйгыны база Сүбедейний ырызын, авторнуң философчу угаап-бодашкынын илередип билири.		
65	Шүлүглелдин кол-кол маадырлары.						Амгы аныктарның чонунуң төөгүзүн билип алырынга чогаалдың уjur-дузазын тайылбырлап шыдаар.		
66	Э.Б.Мижитгийн «Сүбедей» деп шүлүглелиний идея-тематиктиг утказы.						Чогаалдың маадырларының тус-тузунда овор-хевирин канчаар көргүскенин; Сүбедейний, Чингис-Хаанның, Черний овор-хевирлерин уран-чечен, чогаалдыкчы көргүскенин; Чогаалдың кижизидикчи утка-шынарын тайылбырлап, ханы сайгарылгазын кылып билир.		
68	Ч.с. Чогаадыг						Чогаалда тема, идеяны тодарадып билири. «Шүлүк-тураскаадыг» деп билиишкинни тайылбырлап билири. Чогаалдың идеялиг угланышыкынын лириктиг маадырның, оон хамааты туруштуун сайгарып, илередип билири. «Ыдык», «ат-алдар» болгаш «чоннуң салым-чолу» деп билиишкиннерний уткахөөнү-биле ажылдап билири. Дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглаанының онзагай дээштиин тайылбырлап билири. Чогаалды сеткил-хайнышыкынын, шээжи-биле аянныг номчуур Тураскаадыг шүлүк дугайында; төрөөн дылынга ыдыктыг хамаарылганы, ханы		
68	А.А.Даржайның «Тыва дылым» деп шүлүүнде төрөөн дылынга ханы ынакшылын илереткени. ч\с. Чогаадыг-сагындырыг. Чүс-чүс чылда төөгүн утпа!	1							

						ынакшылын, идегелди, бүзүрелди лириктиг маадырның уран-чечен илереткенин; Төрээн дылдың кижиниң амыдыралы, төөгүзү-биле сырый харылзаазын угаап, тайылбырлап билир.Ада-өгбезиниң төрээн дылын, чуртун, эрткен төөгүзүн, чаңчылдарын чүгө утпазын; амгы үеде делегейде янзы-бүрү чоннарның төөгүзүнгө хамаарыштыр болуп турар маргылдаалыг айтырыгларның чүгө үнүп турарын;		
--	--	--	--	--	--	--	--	--